

ELS ACCIDENTS DE TREBALL A LA CIUTAT D'ALCOI A L'INICI DEL SEGLE XX (1900-1911)¹

Enrique Perdiguero; José Ramón Ramos; Joaquín Moncho

Departament de Salut Pública, Universitat d'Alacant

Accidents at work in Alcoi (Alicante), 1900-1911.

Summary: Using primary records from local and provincial archives, we study the accidents at work in the industrial town of Alcoi (Alicante) at the beginning of the twentieth century. These records came from the putting into practice of the Act of 1900, regarding accidents at industrial work. The main objects of this contribution are difficulties in the application of this law, the scope of the insurance practice and the characteristics of the accidents. The role played by medical doctors hired by insurance companies or employers, and the absence of specific health services for the injured workers are highlighted.

Key words: occupational health, accidents at work, Accidents at Work Act of 1900, XXth Century, Alicante (España)

1. Introducció

La precoç industrialització d'Alcoi (García, Aracil, 1974; Cerdà, García, Molina, 1995: 41-47) va contribuir que la ciutat arribara a l'inici de la present centúria com un nucli industrial consolidat, i amb una important població obrera que es veia sotmesa als perills per a la seua salut que comportaven les difícils condicions de vida inherents a la industrialització, i els propis riscos laborals.

Alcoi comptava a la darrereria del segle XIX amb una important indústria tèxtil, amb tallers de metal·lúrgia i caldereria i amb fàbriques de paper de fumar, entre d'altres indústries (Moreno, 1988a: 34-42; Cerdà, García, Molina, 1995; Almiñana, Oarrichena, 1886). Sobre les dures condicions de vida dels obrers alcoians (Contestación..., 1986; Carbonell, Cerdá, 1979; Cerdá, García, Molina, 1995: 44; Moreno, 1988a: 101-130) coneixem les llargues jornades laborals que podien arribar fins a 18 hores, el freqüent costum del treball infantil, la mala alimentació, l'ús indiscriminat de l'alcohol, i les pèssimes condicions de vivenda (Aguilar, 1882: 10-11; Cerdá, García, Molina, 1995: 44-45) en una ciutat superpoblada, que assolía els 2500 habitants per hectàrea als barris obrers.

¹ Versió molt reduïda, per necessitats editorials, de la presentada a les Trobades i publicada en les preactes amb el complet aparell bibliogràfic i les dades de contextualització.

Els riscos laborals, fruit de la utilització en la indústria de tècniques diverses que podien resultar perilloses, són els que centraran aquesta comunicació, mitjançant l'estudi dels accidents laborals, dels quals ens han arribat notícies a partir de la posada en marxa de la llei de 1900 que pretenia indemnitzar l'obrer per aquestes eventualitats. L'obrer, fins a aquest moment, havia d'assumir la curació i les perdues de salari, pel que fou una de les causes del sorgiment de les societats de socors mutus. Alcoi era una de les ciutats on es feia més palesa la realitat dels accidents de treball (Moreno, 1998a: 143-144)

2. La Llei d'accidents de treball de 1900

Com és conegut, després de l'intent de la Llei Benot de 1783 per a regular les condicions de treball en les fàbriques, tallers i mines, la primera legislació social promulgada a Espanya fou la Llei d'accidents de treball de 30 de gener de 1900. Aquesta primera fita de legislació protectora espanyola (Montero, 1988) va ésser seguida immediatament després per la Llei que regulava el treball femení i infantil en una tendència constant portada a terme per organismes com l'Institut de Reformas Sociales, hereu de la Comisión de Reformas Sociales, l'Institut Nacional de Previsión, i finalment el Ministeri de Treball.

La Llei d'accidents de treball, estava restringida a l'activitat desplegada en indústries i tallers, i, per tant, deixava fora del seu abast els treballadors agrícoles que no utilitzaren motors o forces diferents a l'home. Fou reglamentada per a la seua aplicació en el Reial decret aparegut el 28 de juliol de 1900. Posteriorment, fou completada per diverses disposicions menors entre les quals cal anomenar el Reglament d'incapacitats de 8 de juliol de 1903 que pretenia aclarir el possible grau d'incapacitat dels obrers després d'un accident. La llei introduïa els principis de «responsabilitat patronal o industrial» i «risc professional». Aquest fet implicava que els accidents ocorreguts en el desenvolupament d'una tasca industrial eren considerats com a risc d'aquesta mateixa activitat, i per tant, responsabilitat del propietari de la instal·lació, el qual havia de considerar els accidents com una despesa més, i finançar les conseqüències. D'aquesta forma, la llei assenyalava que l'empresari havia de pagar les despeses mèdiques i farmacèutiques, així com una indemnització a l'operari, la quantitat de la qual canviava en relació amb el dany produït en l'accident. Només en cas de causa major l'empresari restava lliure d'aquestes obligacions. El concepte d'accident previst en la legislació era prou ampli: «tota lesió corporal que l'operari patisca amb ocasió o com a conseqüència del treball per compte aliè», encara que en la pràctica s'aplicava de forma restrictiva i centrada en la lesió orgànica produïda de forma violenta (Cohen, Ferrer, 1992; Menéndez, Rodríguez, 1992: 1, 287-8). Per tant no van ésser considerades les malalties professionals fins que el Tribunal Suprem no va emanar jurisprudència². La llei també preveia un catàleg de mecanismes preventius publicat el 2 d'agost de 1900.

L'aplicació de la normativa suposava la recollida d'una sèrie de dades, les quals s'utilitzaven per tal de realitzar una estadística d'accidents de treball. Aquest registre permetia avaluar la magnitud del fenomen. Aquesta tasca fou difícil als primers anys de la llei, i només

² Així va ocórrer, per exemple, amb el saturnisme (Institut de Reformas Sociales –endavant IRS–, 1906a: 20-30)

va assolir certa regularitat en el moment en el qual la secció segona de l'Institut de Reformes Socials es va fer càrrec de l'anomenat registre. Tanmateix, les dades eren considerades molt incompletes i poc fiables per als que les compilaven.

La legislació atorgava gran protagonisme als metges, els quals eren els encarregats d'assenyalar el tipus d'incapacitat sofert pel treballador (temporal, permanent per al treball habitual i permanent absoluta). Els facultatius encarregats d'aquesta valoració eren elegits pels empresaris o per les companyies d'assegurances, amb les quals els empresaris podien contractar pòlisses per tal de cobrir la seua responsabilitat. Aquesta circumstància, la novetat de la llei i les seues ambigüitats foren motiu de discussió. Per aquesta raó, als pocs anys de la seua implantació l'Institut de Reformes Socials tenia disposada una reforma que va ésser frustrada, fins a 1922, any de promulgació de la nova llei.

3. Accidents de treball en Alcoi (1900-1911)

Les estadístiques oficials oferien les dades agrupades en una sèrie de quadres però desagregats, només, a l'àmbit provincial. Per tant, per a apropar-nos a la realitat dels accidents laborals en la ciutat d'Alcoi hem recollit la informació primària a partir de la qual s'elaboraven les dades oficials.

Segons el Reglament de 28 de juliol de 1900 les dependències administratives encarregades de rebre els comunicats d'accidents eren els Govern Civils, les delegacions de policia i les oficines municipals. Aquests expedients haurien de recollir un conjunt de dades sobre l'accident, tal com especificava el Reglament anomenat i les certificacions mèdiques en el moment d'ocórrer l'accident i en el moment d'alta junt a la qualificació d'incapacitat en cas d'haver-n'hi alguna.

Per tant, hem considerat d'especial utilitat aprofitar els expedients sobre accidents de treball que estan dipositats en l'Arxiu Municipal d'Alcoi i en l'Arxiu de la Diputació Provincial d'Alacant. Un treball previ (Perdiguero, Ramos, Moncho, 1996) per al cas de l'Arxiu de la Diputació d'Alacant ens mostra que el nombre d'expedients conservats és molt petit respecte al nombre d'accidents recollits per l'estadística oficial, però al ser els documents primaris, ens permeten conèixer informació sobre els riscos laborals dels obrers a principis de segle, així com els aspectes polèmics que varen suposar els inicis de l'aplicació de la llei de 1900.

Els expedients conservats en la Secció de Govern Civil de l'Arxiu de la Diputació d'Alacant corresponen als anys 1900 a 1923³ i són el resultat de l'obligació de comunicar al Govern Civil tots els accidents ocorreguts. En aquest fons, només hem trobat dades sobre Alcoi per als anys entre 1900 i 1911, i per tant serà aquest l'interval temporal al qual resta reduït el nostre estudi.

Pel que fa als comunicats trobats a l'Arxiu Municipal alcoià⁴, -589 en total- són el

³ Arxiu de la Diputació Provincial d'Alacant (ADPA). Secció Govern Civil. Lligams 1a, 1b, 2a, 2b, 2c, 3a, 3b, 3c, 3d, 3e, 3f, 4a, 4b, 4c, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11a, 11b, 13, 54, 150. No es conserven expedients dels anys 1912, 1914, 1915, 1921 y 1922

⁴ Arxiu Municipal d'Alcoi. Carpetes CA-4424 y CA-4425

resultat del paper receptor de l'Ajuntament. Després havien de remetre'ls a Govern Civil. Només hem trobat sèries per als anys 1900 a 1904, que hem comparat amb les dades obtingudes en l'Arxiu de la Diputació. Aquesta comprovació ens permet assenyalar que els anys en els quals podem tenir certa seguretat de comptar amb suficient informació sobre els accidents ocorreguts són 1901, 1902 i 1903. En la resta, només part dels expedients han estat conservats.

Hem considerat, per tant, un total de 789 accidents. El grau de riquesa informativa aportada pels expedients és variable, ja que molts d'aquests aporten totes les dades previstes per la llei, i d'altres, només aporten un comunicat facultatiu del moment en el qual l'accident va ocórrer. Aquesta diversitat documental podria haver estat completada amb els llibres de registre d'accidents de treball que la legislació obligava a portar, però no es conserven en l'actualitat, o no els hem trobat.

4. Resultats i Discussió

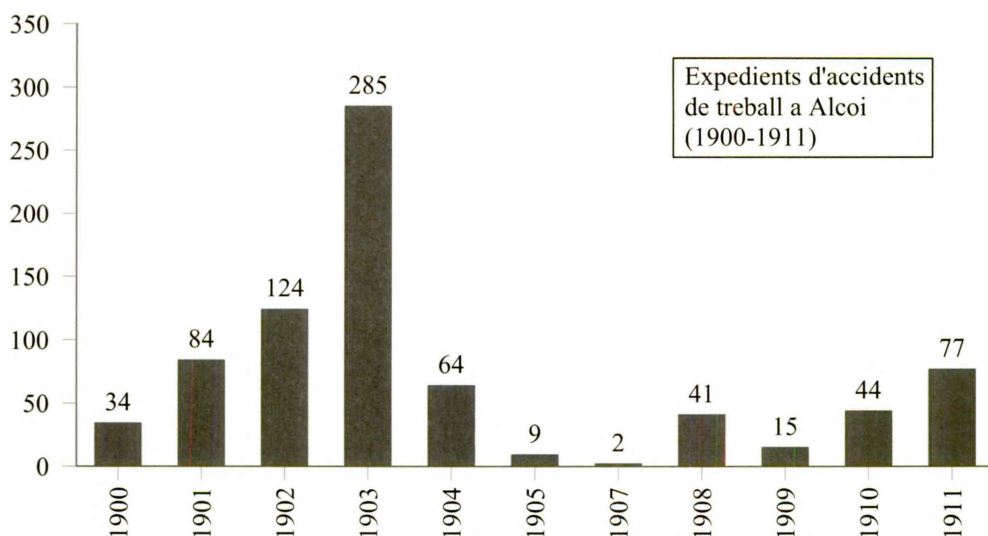
El procés d'industrialització que es va produir en algunes àrees de la província d'Alacant, com és el cas d'Alcoi, va permetre que a l'inici de segle s'hagués assolit un desenvolupament industrial notable i per tant, un augment de la població activa en el sector secundari (Moreno, 1988a: 18; Moreno, 1987; Miranda, 1991). Aquest teixit industrial, encara que mancat d'activitats molt perilloses, va afavorir que en les estadístiques de l'IRS⁵, Alacant aparegués com una de les províncies amb major nombre d'accidents en posicions que van de la tercera fins a l'onzena per al període de 1904 a 1911, en el qual es recullen les dades de forma més constant. La situació d'Alacant és al darrere del grup principal –Barcelona, Madrid, Vizcaya, València, Sevilla i Càdiz– on es concentrava el major nombre d'incidències (Soto, 1989: 661-3)

Els expedients trobats per a la ciutat d'Alcoi tenen la distribució de la gràfica següent:

El percentatge d'expedients conservats respecte al nombre dels declarats, excepte per als anys que abans esmentem⁶ suposa una quantitat ínfima i, per tant, qualsevol característica dels accidents, ha d'ésser considerada amb gran cura. S'analitzen les dades sense pormenoritzar any per any. Aleshores, els percentatges esmentats per a les característiques dels accidents són referits al nombre d'expedients dels quals coneixem les dades, nombre que s'indica en cadascun dels casos.

⁵ Per a la confecció d'aquestes dades i d'altres que esmentarem successivament, hem utilitzat com a font les publicades per la Sección de Industria y Comercio del Ministerio de Agricultura, Industria, Comercio y Obras Públicas corresponents als anys 1901 i 1902. (1903) i les confeccionades per la Secció Zona de l' Instituto de Reformas Sociales corresponents a 1904 i 1905 (1906b, 1907, 1908, 1909, 1911 y 1913) No hem tobat les corresponents a l'any 1910.

⁶ En l'any 1901 la irregularitat en la recollida de les dades ens permet comptar amb més expedients d'Alcoi que els admesos per les dades oficials per a la resta de la província. En 1902 hem tingut accés al 13,64% dels accidents declarats, i en 1904 a un 5,01%. En cap altre any els expedients conservats assoleixen el 5% de les dades oficials provincials.

Pel que fa a l'edat i al sexe, en el conjunt de la província, el percentatge d'accidentats menors de 14 anys rarament supera el 2%, i es localitza la grossa d'accidents entre els 18 i 40 anys, de la mateixa forma que en l'àmbit de l'Estat (Soto, 1989: 673-675). El treball infantil representava un tema candent en la societat de l'època, especialment en Alcoi, on trobem freqüents denúncies a la premsa, com exemple del no compliment de la legislació protectora del treball femení i infantil, prou important també en l'àmbit provincial (Moreno, 1987: 126-133; Moreno, 1998a: 131-142; Miranda, 1991: 83, 92, 94). Les dades d'Alcoi no difereixen de les obtingudes en les provincials, per als 550 expedients (69,7%) d'accidentats que comptaven amb aquesta variable. Destaquen els casos de dos xiquets accidentats de cinc i de nou anys. També apareixen dos d'onze, vuit de dotze i dos de tretze.

Quant al sexe, el percentatge de dones per a la província d'Alacant estava situat entre el 7 i el 8%, la qual cosa la colocava als primers llocs de sinistralitat laboral femenina –entre el 1er i el 3er–, com a probable indicador de l'alta taxa de participació femenina en el treball. En el cas d'Alcoi, el percentatge és el 12%, indicatiu d'una participació laboral de les dones que sembla prou important.

L'estat civil no era publicat en les estadístiques oficials, però consta en els documents primaris –en un 68,8 % dels expedients. Els solters predominen discretament sobre els casats.

Pel que fa a l'hora de l'accident, les primeres hores, a l'inici de la jornada, són les més perilloses, ja que els accidents ocorrien, per al cas de la província, amb xifres que arribaven al 30% entre les 9 i les 12 hores i al voltant del 15-20% en la franja horària entre les 6 i les 9 del matí. Entre les 12 i les 18 hores ocorria un 40% aproximadament, però l'amplitud d'aquest interval dificulta la seua valoració. La resta, entre un 3 i un 8%, ocorrien entre les 6 de la vesprada i les 6 del matí. En el cas d'Alcoi, aquesta perillositat també hi és present. L'hora de l'accident apareix en 556 expedients –un 70,5%. Entre les 6 i les 9 del matí es concentren el

31,9% dels accidents, i entre les 9 i les 12 del matí, un 27,7%. A partir de les 12 hores, el percentatge disminueix, i només entre les 16 i les 19 hores augmenta fins a un 19,1%.

Quant al dia de la setmana, en el conjunt de la província, les diferències eren petites amb un cert predomini dels dilluns, excepte en 1909 en el qual predominen els dimarts, i 1911 amb predomini dels dimecres. Els diumenges registraven xifres entre un 4 i un 5% dels accidents, excepte el cas de 1911, on apareix un sorprenent 14,53%. Aquestes xifres de sinistralitat dominical estan en relació amb la dificultat de la posada en marxa de la Llei de descans dominical—de 3 de març de 1904—tal com denunciava la Junta Provincial de Reformes Socials (Moreno, 1987: 134-40; Moreno, 1988a: 149-50; ADPA, Secció Govern Civil, Lligam 230). Alcoi no difereix d'aquestes dades, segon els 775—98,2%—expedients que aporten aquesta dada.

Les estadístiques també ofereixen les dades de la classificació dels accidents segons el pronòstic de les lesions: lleus, reservades, greus, incapacitat permanent parcial o total, o mort. En aquest cas, hi ha certa dificultat en la recollida de la variable (Sección de Industria y Comercio, 1904: 4) i aquest fet és comprovable en els expedients consultats. Només al final del període apareix d'una manera prou constant. No podem, per tant, aportar aquest resultat en el cas dels 789 expedients alcoians. En les dades provincials, el predomini de les lesions lleus és important, més d'un 95% en la majoria dels anys, i també en els pocs expedients locals que compten amb aquesta dada.

En el conjunt de la província d'Alacant, les morts suposen, en el període a estudi i en les estadístiques oficials, un 0,64% del total, i les incapacitats permanents, tant parcials com totals, enregistrades són 7, es a dir, un 0,07%, dades especialment poc fiables si atenem a les protestes recollides per l'IRS (1905: 21-24), i les nostres dades per al total provincial⁷. En el cas d'Alcoi, només hi ha 5 incapacitats permanents, una d'aquestes molt polèmica.

En els expedients consultats, en un 66,4 % dels casos apareix el nombre de dies d'incapacitat temporal sofert pels accidentats. La mitjana és de 29 dies, dada que resulta poc aclaridora ja que alguns dels accidentats acumulen llargs períodes d'incapacitat, fins a 319 dies. El valor de la mitjana, catorze, aporta major informació sobre el període de baixa més comú, coherent amb el grau lleu de les lesions que patien els accidentats, i la incapacitat temporal certificada.

Una altra variable d'interès és la localització corporal de les lesions, encara que en un 34,4% dels casos manca aquesta dada o no és coneguda. Ferides, contusions o cremades, especialment als membres superiors (41,6% de les dades), eren la conseqüència més freqüent dels accidents. En segon lloc, apareixen els membres inferiors amb un 16,1%. El cap s'afecta en el 3,9%, el tronc en igual percentatge; i un 2,1% són considerades lesions generals. Hi ha una gran coincidència amb les xifres provincials.

Les causes dels accidents, en les estadístiques de l'IRS per al conjunt d'Alacant resulten molt poc informatives, com també ocorria a l'àmbit nacional (Soto, 1989: 665), per les dificultats en la recollida d'aquesta dada. Les causes diverses i desconegudes suposen entre el 50 i el 80% dels accidents, normalment, i arriben fins a xifres del 93,73% de causes desconegudes en 1911. Entre les conegudes, destaquen la caiguda de l'obrer, la caiguda d'objectes i les eines d'utilització manual. En la nostra documentació, aquesta dada apareix en un 97% dels expedients, encara que la «causa desconeguda» suposa un 33,5% i el grup de diverses, un

⁷ Per al cas de la província d'Alacant en el període 1900-1909 hem obtés informació de 9 incapacitats, 5 d'aquestes absolutes, i 59 expedients amb reclamacions: (Perdiguero, Ramos, Moncho, 1996)

12%. És cridaner el 21,8% d'accidents per màquines o eines, i el 6,5% per transmissions, en íntima relació amb la indústria alcoiana. De la resta, un 8,2% són per caiguda d'objectes i un 6% per caiguda de l'obrer.

L'IRS agrupava els accidents en 23 grups industrials. En les dades per al conjunt provincial predominen els accidents en el sector dels transports, i a continuació el sector de la construcció, el treball del ferro i altres metalls i les indústries tèxtils, la fusta i l'alimentació. En el cas d'Alcoi, evidentment el predomini és del tèxtil amb un 53,5% dels casos, i a una llarga distància de l'altra indústria alcoiana predominant, la paperera, amb un 13,6%. El treball del ferro i altres metalls suposa el 10,7% dels accidents on consta aquesta dada, i la resta queda a una gran distància, com és el cas de la construcció (6,4%) i els transports (4,9%). És destacable el 3,8% de les químiques, principalment per l'activitat de les fosfores.

Pel que fa a les fàbriques amb més sinistralitat laboral, destaquen les de Miguel Payà Pascual (70 accidents coneguts), Camilo Gisbert (40) i Hijos de J. Soler (34), així com la paperera de Rigoberto Albors (40). A més distància està la fàbrica de teixits de Hijos de Pascual Aracil, amb 21 accidents, o la de Boronat amb 20, la mistera d'Agustín Gisbert amb 17 i la metal·lúrgica d'Aznar, Rodes i companyia amb 15. Malgrat la manca d'informació, sembla que aquestes indústries no serien les de major sinistralitat pel seu nombre d'operaris, ja que d'altres amb centenars d'operaris (Almiñana, Oarrichena, 1886) no patien tants accidents. Potser la causa estaria en l'abundància de màquines⁸. Però les dades són dubtoses per l'esca-sa quantitat d'informació i la possibilitat que la mostra conservada no siga aleatòria.

L'obrer comptava amb auxili mèdic i farmacèutic. En la documentació, no hi ha evidència de l'aparició d'un dispositiu assistencial específic, al contrari del que va ocórrer amb la mineria i la metal·lúrgia (Menéndez, Rodríguez, 1992), i en la majoria dels casos eren atesos en el lloc de l'accident o per la Clínica Municipal d'Alcoi, i posteriorment eren traslladats al seu domicili. Aquest fet ocorria en el 65,9% dels accidentats a estudi. Els metges encarregats de l'assistència eren assenyalats per l'empresari, o anomenats per les companyies d'assegurances. Els casos greus, que representen un 3,2%, eren traslladats a institucions especialitzades com l'Hospital Civil d'Oliver. En la resta, hi ha una mancança d'informació (30,7%), o eren traslladats a altres llocs (0,3%).

Una vegada certificada la incapacitat pel metge, l'operari accidentat tenia dret a una indemnització. En el cas d'Alcoi només hem trobat tres expedients sobre reclamacions al voltant de la indemnització per un desacord en el grau d'incapacitat certificada, ja tractats per nosaltres amb profunditat en una altra ocasió (Perdiguero, Ramos, Moncho, 1996)

Les dades de l'IRS aporten poca informació sobre la pràctica asseguradora amb la qual els patrons podien cobrir la seua responsabilitat, i només a partir de 1906. Per a la província d'Alacant l'indemnitzador és desconegut entre un 65% i 82% dels casos, exceptuant 1911, on s'indica que el 78,5% dels accidentats estava assegurat. En els expedients

⁸ A mena d'exemple, podem assenyalar algunes dades aportades per la contribució industrial (Arxiu Municipal d'Alcoi): els 400 fusos de vapor de la fàbrica de Miguel Paya Pascual en el 2on semestre de 1900 i els 1150 fusos i 24 telers mecànics en 1902. L'empresa Hijos de J. Soler comptava en l'any 1903 amb un batà, una desfiladora, 22 telers, 1 premsa i 4 telers Jacquard en algunes de les seues raons socials. Hijos de Pascual Aracil comptava amb 1200 fusos, 9 perxes, 1 tint, 20 telers i 2 batans en 1903. Ens manca major quantitat d'informació per tal d'establir comparacions, objectiu que resta més enllà de les possibilitats d'aquest treball.

d'Alcoi, aquesta dada apareix en un 50,1% dels casos, dels quals un 70,4% estaven assegurats, i el 29,6% restaven en mans de l'empresari. Les companyies d'assegurances eren tant nacionals com estrangeres, amb un aclaparador predomini de les primeres, 95%. És de destacar l'existència d'una companyia nacional creada en Alcoi, la Unió Alcoyana, com a probable indicador de la importància de les assegurances en el teixit industrial alcoià.

El 68,2% dels expedients ens donen informació sobre la indemnització. El 82,5% dels treballadors van ésser indemnitzats, amb quantitats molt variables segons el sou i la incapacitat detectada.

Sobre la prevenció d'accidents manca informació i només en algun dels casos de disconformitat apareixen referències que els obrers d'un establiment eren sotmesos a treballs perillosos sense tenir capacitat per a dur-los a terme (ADPA. Secció Govern Civil, Lligam 12). La Inspecció de Treball es va fer ressò d'aquest aspecte, assenyalant les mancances de seguretat i higiene de les fàbriques de teixit i paper en Alcoi (IRS, 1908: 217-219). Només 3 fàbriques de les 60 inspeccionades per la Junta de Reformes Socials complien les condicions requerides (Moreno, 1988b: 47). Malgrat tot, les condicions varen millorar al pas dels anys (IRS. 1909-1910 177-178,1373; IRS, 1911; 193) Aquest servei també vigilava el pagament d'indemnitzacions, i encara que aquesta era la llei «[...] más observada de todas las tutelares [...]» (IRS, 1911: 340), es produïen certes dificultats en la seua aplicació. A més dels endarreriments en el pagament de les indemnitzacions per part dels patrons i d'algunes companyies d'assegurances, els problemes sorgits al voltant de les hèrnies mereixen una menció especial, ja que hi havia tendència a no considerar-les com a accidents de treball. D'aquest problema s'han fet ressò alguns autors (Menéndez, Rodríguez, 1992: 272; Cohen, Ferrer, 1992: 231-232) En la nostra documentació referent al conjunt de la província d'Alacant també hi trobem discussions al voltant d'aquesta matèria (ADPA, Secció Govern Civil, Lligam 1b).

5. Conclusió

Per a concloure, podem assenyalar que la documentació ens ha permès comprovar la dificultat en l'Espanya d'inicis de segle per al sorgiment d'una estadística d'accidents de treball fiable i que permetera l'avaluació de la importància dels accidents de treball.

Per al cas d'Alcoi, ens ha permès aportar dades sobre la realitat dels accidents en la ciutat, ja que les dades oficials només aportaven agregacions provincials; però tot i el petit nombre d'expedients que ens han quedat, només poden prendre's a títol d'orientació.

Les indústries tèxtils i papereres concentren el major nombre d'accidents de treball, en la seua gran majoria de caràcter lleu, i que van ésser causats per la utilització de màquines i eines pròpies de les indústries esmentades. Encara que el nombre d'accidents en xiquets treballadors respecte al total no és un percentatge important, és necessari assenyalar la seua presència. Pel que fa als accidents en dones treballadores, estan per sobre de l'àmbit nacional i provincial.

També és de destacar la informació sobre la importància de la implantació de les assegurances —especialment companyies nacionals—, i com els metges restaven lligats en el seu interès enfront els accidents de treball, per aquesta circumstància. Una precoç curació i una rehabilitació completa suposaven una tornada més ràpida a la feina i menys indemnitzacions a pagar, per tant la tasca dels metges fou fonamental. La vessant preventiva fou, malgrat la

manca d'informació, menys atesa, tot i l'existència de prescripcions generals sobre higiene i seguretat al treball.

La posada en marxa de la llei de 1900 no va impulsar, fins al punt on hem pogut esbrinar, la creació d'una nova xarxa assistencial, ja que seguiren utilitzant-se les recursos prèviament existents.

En els expedients a estudi apareixen altres dades, l'explotació de les quals no hem portat a terme en aquesta ocasió, però que poden ser d'utilitat, com aquelles que fan referència als sous i a la categoria professional dels accidentats, el tipus de lesions patides o els metges que de forma més constant assistien els accidentats. Resten aquestes dades per a posteriors estudis que aprofundisquen a partir d'aquesta primera aproximació.

En aquest sentit, resten moltes altres qüestions obertes, com l'avaluació de la coexistència de les indemnitzacions previstes per la llei, amb les assegurades dels mateixos obrers, mitjançant les nombroses societats de socors mutus, les quals s'havien desenvolupat al pas dels segles XIX al XX, per tal de lluitar fonamentalment contra la malaltia i la invalidesa (Moreno, 1988a: 369-390; Hernández, 1988:13-20, 105-116).

Bibliografía

AGUILAR MARTÍNEZ F. (1882), *Estado actual de las clases obreras y medios que pudieran utilizarse para su perfeccionamiento en el orden físico y moral*, Alcoy, Imprenta La Revista de Alcoy.

ALMIÑANA N, OARRICHENA C. (1886), *Guía general de las provincias de Alicante y Murcia y crónica, indicador de Alcoy para el año de 1887*, Alicante, Establecimiento tipográfico de Costa y Mira.

CARBONELL, J.D.; CERDÀ, M. (1979), «Les dures condicions de vida de la classe obrera alcoiana (1800-1923)», *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, 1, 273-281.

CERDÀ, M.; GARCÍA BONAFÉ, M; MOLINA, R.(1995), «Alcoi». En: CERDÀ, M.; GARCÍA BONAFÉ M.(dirs.): *Enciclopedia Valenciana de Arqueologia Industrial*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 41-47.

COHEN, A.; FERRER, A. (1992), «Accidentes y enfermedades profesionales de los mineros: realidad y derecho». En: HUERTAS, R.; CAMPOS, R. (eds.): *Medicina social y clase obrera en España (siglos XIX-XX)*, Madrid, Fundación de Investigaciones Marxistas, I, 215-244.

«CONTESTACIÓN de la Junta Provincial de Reformas Sociales y diversas organizaciones de Alcoy al interrogatorio de la Comisión de Reformas Sociales. 1883» (1986). En: VIDAL OLIVARES, J. (eds.): *Materiales para la historia económica de Alicante (1850-1900)*, Alicante, Instituto de Cultura «Juan Gil Albert».

GARCÍA BONAFÉ M, ARACIL R. (1974), *Industrializació al País Valencià: el cas d'Alcoi*, València, Eliseu Climent.

HERNÁNDEZ FERRIS R. (1988), *La sociedad cooperativa «El trabajo» (1880-1942)*, Alicante, Instituto de Cultura «Juan Gil Albert».

INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES (en adelante IRS), SECCIÓN 1ª. (1906), *Jurisprudencia de los Tribunales en materia de Accidentes de Trabajo*, Madrid, Imp. de la Suc. de M. Minuesa de los Ríos.

IRS. SECCIÓN 2ª. (1906 b), *Estadística de los Accidentes del Trabajo correspondiente a los*

años 1904 y 1905, Madrid, Imp. de la Suc. de M. Minuesa de los Ríos. (y las publicaciones subsiguientes correspondientes a los años 1906, 1907, 1908, 1909 y 1911 aparecidas en 1907, 1908, 1909, 1911 y 1913).

IRS. SECCIÓN 2ª. (1909-1910), «Memoria general de la Inspección del Trabajo, correspondiente al año 1908», *Boletín del Instituto de Reformas Sociales* 6.

IRS. SECCIÓN 2ª. (1911), *Memoria General de la Inspección del Trabajo correspondiente al año 1909*, Madrid, Imp. de la Suc. de M. Minuesa de los Ríos

MENÉNDEZ NAVARRO, A.; RODRÍGUEZ OCAÑA, E. (1992), «Aproximación al estudio de los recursos asistenciales sanitarios en los establecimientos minero-metalúrgicos españoles a comienzos del siglo XX». En: HUERTAS, R.; CAMPOS, R. (eds.): *Medicina social y clase obrera en España (siglos XIX-XX)*. Madrid, Fundación de Investigaciones Marxistas, I: 263-93

MIRANDA ENCARNACIÓN, J.A. (1991), *Hacia un modelo industrial. Elche, 1850-1930*, Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil Albert.

MONTERO GARCÍA, F. (1988), «Una primera experiencia de seguro obrero en España: el seguro de Accidentes de Trabajo». En: *Los seguros sociales en la España del siglo XX: orígenes y antecedentes de la previsión social*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Universidad de Salamanca, 120-189

MORENO SÁEZ, F. (1987), *El movimiento obrero en Elche (1890-1931)*, Alicante, Instituto de Cultura «Juan Gil Albert»-Ayuntamiento de Elche.

MORENO SÁEZ, F. (1988 a), *Las luchas sociales en la provincia de Alicante (1890-1931)*, Alicante, UGT.

MORENO SÁEZ, F. (1988 b), «La crisis del sistema político de la Restauración, 1900-1923». En: FORNER, S. (ed.): *Historia de la Provincia de Alicante VI: Edad Contemporánea. Siglo XX*, Murcia, Ediciones Mediterráneo.

PERDIGUERO, E.; RAMOS, J.R.; MONCHO, J. (1996), «Aproximación a la siniestralidad laboral de principios de siglo: el registro de accidentes de trabajo del Gobierno Civil de Alicante (1900-1909)». En: *X Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, Málaga, febrero de 1996 (en prensa).

SECCIÓN de industria y comercio: ministerio de agricultura, industria, comercio y obras públicas. (1903), *Estadística de los Accidentes de Trabajo correspondiente a los años de 1901 y 1902*, Madrid, Establecimiento tipográfico de los Hijos de JA. García.

SOTO CARMONA, A. (1989), *El trabajo industrial en la España contemporánea*, Barcelona, Anthropos.